

Oláh Gábor, az ember és a költő

Bakó Endre

irodalomtörténész, ny. főszerkesztő, Debrecen

Nincs kerek évfordulója Oláh Gábor születésének, de az eseménynaptár számon tartja, hogy 1881. január 17-én, 140 éve született Debrecenben. Szülővárosában szobor, utca, emléktábla és más jel őrzi nevét, megérdemelten. Azok közé tartozott, akik írásaikkal és személyiségükkel egyaránt jelenlévővé tették Debrecen az irodalmi köztudatban és annak környékén, noha nem mindig pozitív értelemben. Egyéniségében ugyanis volt valami „merevgörcs”, ami megakadályozta kétségtelenül meglévő tehetségének optimális érvényesülését.

Egy bérkocsis fiaként született, aki nincstelen szolgalegényből lett fiákeres, városi polgár, háztulajdonos és szőlősgazda. Szerzésvágyát egész életében vasakarattal megőrizte, zsarnoki módon uralkodott családjában is. Ettől az érzékeny, tudásra, művészetre fogékony Oláh Gábor sokat szenvedett, prózában és versben egyként megírta apjával való konfliktusát. Ez különösen élessé vált, amikor a továbbtanulás került napirendre. Csak a kenyérsütő anyja segítségével járhatott gimnáziumba, majd Budapesten egyetemre. A fővárosban el kellett tartania magát. Magántanítással és színházi statisztálással teremtette elő a minimális megélhetési alapot. Sokszor kilométereket gyalogolt egyik tanítványától a másikig, mert lóvasútra vagy villamosra nem telt.

Már gyermekkorában elbűvölte a színház, egy-egy előadás élményének sokszor napokig, hetekig hatása alatt állott. Ő maga is szívesen szerepelgetett az iskolában, szavalt az önképzőkörben, s az is megfordult a fejében, hogy élethivatásul a színészi pályát választja. Ám vagy nem bízott eléggé ebben a tehetségében, vagy a várható apai megtorlás és a könnyes anyai szemrehányás tartotta vissza; bölcsésznek jelentkezett tehát, de egyetemi éve alatt elég rendszeresen statisztált a Nemzeti Színházban, legjobb barátjával, a szegedi Juhász Gyulával együtt. Egyik-másik előadás és színész, illetve színésznő játéka örökre emlékezetes maradt számára, Csörtöst, Újházyt, Jászai Marit például sohasem szünt meg emlegetni. Naplóiban gyakran foglalkozott színházi kérdésekkel, olykor egy-egy napilap-kritikára is vállalkozott, 1915-ben ő kezdeményezte a színházi névadást, ami Csokonai iránti rajongásából következett: „... a kör választmánya örömmel fogadta és készségesen magáévá tette azt az Oláh Gábortól és íróársaitól kiindult tervet, hogy a városi színház éppen fennállásának 50-ik évfordulójára Csokonairól neveztessek el.” A törvényhatósági bizottság 1915. december 23-i rendes közgyűlésén hagyta jóvá a városi tanács kérelmét.

Színházi ars poeticáját több alkalommal megfogalmazta; a mondatok változhattak, de a lényeg nem. „Korunk az operettek színpadi korszaka, s ez, mindenki tudja, mit jelent. Kisserűség, alacsony szellemi nívó, olcsó szellemeskedés, fakó hétköznapiság, (...) Szégyellem magamat fajom nevében, hogy nincsenek magyar színpadjainkon óriás alakok, hatalmas jellemek, korlátlan szenvedélyek. (...) Én elhatároztam, már tizenöt évvel ezelőtt, érzésből, ösztönből, nem kigondolásból – hogy a színpad levegőjét megsűrítem, felhőket gombolyítok az égre, villámokat szikráztatok ki a felhőből, megdörgetem az eget. (...)”

Debrecenbe 1904-ben tért haza, s nem kisebb ambícióval, mint hogy a magyarság Goethe-je lesz, lázasan hozzáfogott irodalmi tervei megvalósításához, amit megszállottan termelőmunkaként végzett. Durkó Mátyás felmérte az életművet és elkészítette Oláh műveinek statisztikáját. A hatalmas oeuvre leggyengébb pillére az 51 dráma, amelyből hat jelent meg nyomtatásban, kéziratban maradt 45, s mindössze 10 került színre hivatásos vagy műkedvelő előadásban, holott az író kínálgatta, küldözgette őket különböző színházaknak. *A fekete pillangó* kivételével a többi megbukott, ám a fiaskók mégis színházi esemény számba mentek, s nem egyedül a szerző rovására írandók! Kiadatlan maradt egy bekötött, kéziratot kötete, melynek ezt a címet adta: *Rossz versek 1936 szeptemberétől*, egy másik lapon: *Rossz verseim gyűjteménye. Oláh Gábor*. Ez 751 lap terjedelmű, 433 kisebb-nagyobb kompozíciót tartalmazó anyag, melynek egy része műfordítás, egyként árulkodik Oláh grafomániájáról és az olasz költészet iránti kivételes érdeklődéséről is.

A kollégiumi affér

De térjünk vissza életútjához! Itthon a Református Kollégium könyvtárában kapott állást. Munkáját elismeréssel végezte, de mégsem véglegesítették, sőt 1913-ban, miközben Új-Tátrafüreden nyaralt, az állást mással töltötték be. Oláht nem is értesítették, a hírt mástól tudta meg. A kollégium nem számított rá, hogy az ügyből hetekig tartó, óriási sajtóbotrány támad, a helyi és az országos lapok második Csokonai-afférnak minősítették az esetet, s a közvéleményt szembe állították a kollégiummal. Oláh Ferenczy Gyula könyvtárigazgató bosszújának tulajdonította az eljárást, aki viszont azzal érvelt, hogy a költő nem dolgozott rendesen. Majd az a híresztelés kelt szárnyra, hogy Csokonai-kéziratokat lopott. (Valójában 80 értékes kézirattal – Arany, Kölcsey, Csokonai, Ady stb. – gyarapította a könyvtárat!) Ezután 1941-ig a debreceni Fazekas Gimnáziumban tanított. A költő elbeszélő költeményben (*A bérkocsis fia*) és prózában (*Szegény magyarok*) vett elégtételt a csúfos bánásmódért. „... az egész Debrecen, nevetett, kacagott, röhögött regényemnek egy alakján, Feri bácsin, akiről mindenki tudta, hogy Ferenczy Gyula úr lappang alatta.” Ez valóban így volt, de a híres vagy hírhedt kulcsregényt, mint Oláh is említi naplójában, a „kritika eldöngötte.” Erről írta Ady (alakmása a könyv egyik főszereplője): „Oláh Gábor Debrecené, s most már bizonyosan tudom, elolvasván két vastag kötetes regényét, hogy vi-

gasztalanul Debrecené marad. Ez az 'izmos fél-talentum', mint valaki egyszer nevezte, izmait most beledolgozta ebbe a siratni való dolgozatba. (...) Én is benne vagyok (bizonyisten ez a legkisebb baj), te is benne vagy, mindnyájan benne vagyunk e titánkodó műben. Mi kiheverhetjük ezt a szerepeltetést valamennyien, de Oláh Gábor, akit szeretek és sajnálok, bajosan.”

Ekkor az Oláh Gábor név már ismert volt konzervatív és liberális irodalmi berkekben egyaránt. Híressé nem a *Versek 1904–06* c. (1906) kötetével vált, bár az ígéretes indulásnak tetszett, hanem azzal, hogy 1907-ben ismerkedett meg Ady költészetével, amit ellenérzéssel elutasított: „Faragott bálvány, megtagadlak, / Nekem nem voltál soha őszöm, / Torz álmodat, beteg rózsádat / Nem szedtem tőled soha őszön.” Ezt használta ki Rákosi Jenő, Ady legnagyobb ellensége, s szembe állította Adval. Az elutasításban azonban benne lappangott a szorongás is: ez a hang, ez a költő lesz a vezéregyéniség? 1908-as párisi útja során az Adyval való második találkozón kijelenti: „Ady Endre, megmutatom, hogy utol foglak érni.” S az *Élet lobogója alatt* c. kötetben már feltűnnek az Ady-jegyek, reminiscenciák. Később jó barátok lettek, nevezetesen egy éjszakai mulatozásuk a Hortobágyon. Halála után Ady zsenijét hangoztatva kitartóan ápolta emlékét.

Oláh boldogulását – a művészi önmegvalósítás és az érvényesülés terén egyaránt – hátráltatta, hogy nem tisztázta magában a magyar társadalmi kérdésekhez és a szellemi áramlatokhoz való egyértelmű viszonyát. Individualizmus és szubjektivizmus jellemezte világképét. Juhász Géza úgy érezte: Oláh Gábornak nincs világnézete! Nem ismerte fel – ahogy Sartre fogalmazott – döntő az egyes ember társadalmi kontextusa. Oláh alacsony sorból származott, de számos együtt érző plebejus gesztusa ellenére izolálta magát, bizonyos értelemben lenézte a népet, menekülni akart környezetéből, még testvéreitől is. Költői pályáján „új isteneket keresve” indult, de legközelebbi egyetemi társa és barátja, Juhász Gyula invitálása ellenére sem csatlakozott a nagyváradi *A Holnap* társasághoz (1908, 1909), sőt engedte magát kijátszani Ady Endre ellen. Az első világháború kitörését terjedelmes versben ünnepelte. (*Németországhoz*). Ebben a közhelyes, felpuffasztott költeményben szinte fél térdre ereszkedve tett hitet Germánia, „a Nibelungi faj” mellett: azok közé tartozunk „mi is, hű magyarok”, akik „rajongó lázzal dobolják harcod győzelmi riadóját”. Magyarság és büszke germán a vers szerint két testvér, de egy erő. A költeményből hamis tudat árad, a nemzeti gög, az oktan hűsködés üres pátusza. (Oláh később, a személyes érintettség hatására elítélte a háborút. Pl. az orosz fogságba esett öccséről írt *Kis káplár* c. költemény már szentimentális hangot penget. Naplójában ekkor már ekképp fenekedik és mentegetőzik: „Átkozd meg ezt a kort, te eljövendő idők költője! Nekem nem szabad, mert hazaárulást olvas fejemre a gyáván együtt böggő csorda”.) A magyarság számára tragikusan végződött országvesztő militarista kalandért a Habsburgokat tette felelőssé – utólag. Versekkal, s egy kis verseskötettel köszöntötte az őszirózsás forradalmat (*Forradalmi versek*, 1919). De

Károlyi Mihályból hamar kiábrándult, mert „minden jót ígér, de kivinni semmit sem tud”, ám történelmi értékelését az utókorra bízta. A Debrecenben mindössze egy hónapig tartó proletárdiktatúrát viszont idegenkedve élte meg.

Óda Mussolini-hez

Megrendült lélekkel fogadta a trianoni békeszerződést, és nem hitte el, hogy a diktátum sokáig érvényben maradhat. Azok közé tartozott, akik a nagynemzet-tudatból sohasem tudtak kigyógyulni, az elvesztett status quo ígézetében éltek mindhalálig. Ezért az irredentizmus átfonja költői pályája második korszakát, aminek naplóiban is folyamatosan hangot adott. Egyik reményforrása a magyarbarát angol mágnás, lord Rothermere lett, akit még királynak is el tudott volna képzelni. Ám az évek múlásával egyre világosabbá vált előtte, hogy a magát ellenforradalminak meghatározó rezsim restaurációs igényeit diplomáciai úton képtelen megvalósítani. Ebből azonban nem reálpolitikai következtetéseket szűrt le, hanem szellemileg azok közé sodródott, akik a sikeres revízió reményében, úgymond, akár az ördöggel is hajlandók szövetkezni. Ódát írt Mussolini-hez! Lám, az általa nagyra becsült Szabó Dezső nem követte el ezt a veszedelmes hibát, politikai érzékét és távlat-szemléletét nem vakította el a körülményekre nem tekintő türelmetlenség! Ő a „becsületes irredenta” nevében óvott mind a „végzetes germán”, mind a „smonca-mussolinizmus”-tól. Oláh csak 1938-ban, Ausztria beolvasztása után érzékelte a német veszélyt, ekkor saját szóhasználatával: *elképedt*. „Hátha jövőre a Dunántúlt csatolja [ti. Hitler] a Harmadik Birodalomhoz?” Versben is kifejezi aggodalmát: „A német henger döng nyugat felől: / Összebb szorul hazám. (...) Itália? Közömbös, hallgatag. / A nagy nemzetek lapulva fülelnek. / Sirámunkat tán Isten hallja csak. / Ám Isten messze... Berlin oly közel!”

A „Kar utcai remete” mégis sokkal több volt, mint a költői sikertelenség szimbóluma, sőt univerzális tehetség, de hiányzott belőle az önismeret képessége, az arányérzék. Versekkel tűnt fel, de országos figyelmet egy útirajzzal keltett (*Keletiek Nyugaton*, 1908.). Remek esszéket írt (Petőfi képzelete, Tóth Árpád költészete stb.) ma is érvényes nyelvészeti tanulmányokat. Regényei közül csak a *Táltos fiú*, mely a debreceni civisvilág árnyékában meghúzódó szegénység életét örökíti meg és a *Heten voltunk* c. családregény aratott szakmai sikert, a többi excentrikus képzelődés (testvérszerelem) vagy kulcsregények. Érdektelenségbe fulladtak verses regényei is, nem érzékelte, hogy a műfaj a 19. századdal együtt kimúlt. De verseiből egy kötetnyi a legszebb, a legmagasabb szintű líra körébe tartozik, s bármilyen érdekes, *Naplói* szinte a fő művei közé számíthatók. Ezek várostörténeti, irodalomtörténeti dokumentumok, önelemzések, magas röptű gondolatok.

1980-ban jelent meg Tóth Endre Oláh Gábor-biográfiája, s bár a szerző szerényen figyelmeztetett, hogy munkája életrajz és nem tudós monográfia, ám ez annál a műfajnál nagyobb közönségérdeklődést keltett.